

АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ДО СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: АНАЛІЗ ГОТОВНОСТІ УКРАЇНИ ДО ІНТЕГРАЦІЇ

ADAPTATION OF THE NATIONAL SYSTEM OF HUMAN RIGHTS PROTECTION TO EUROPEAN UNION STANDARDS: ANALYSIS OF UKRAINE'S READINESS FOR INTEGRATION

Петришин О.О., к.ю.н., старший дослідник,
доцент кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Твердохліб А.В., студентка III курсу факультету прокуратури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті проведено комплексний аналіз процесу інтеграції України до Європейського Союзу, з основним акцентом на адаптації національної системи захисту прав людини до європейських стандартів. Дослідження набуває особливої актуальності у зв'язку з отриманням Україною статусу кандидата в члени ЄС та початком переговорів, що вимагає глибокої гармонізації законодавства та зміцнення інституційної спроможності. Мета роботи – вивчити процес євроінтеграції через призму вдосконалення механізмів захисту прав та свобод людини.

Проаналізовано ключові етапи інтеграції та значення Хартії основоположних прав ЄС як орієнтиру для України, що класифікує права на основі фундаментальних цінностей (гідність, свобода, рівність). Наголошено, що її норми можуть слугувати зразком для модернізації національного законодавства. Значну увагу приділено проблемам імплементації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Виявлено системні недоліки, зокрема неоднозначність статусу практики ЄСПЛ у національній системі та обмеженість ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» лише справами проти України, що ігнорує загальні принципи Суду, викладені в рішеннях проти третіх сторін.

Розглянуто інституційні механізми захисту прав (Уповноважений ВРУ, суди, правоохоронні органи), а також виклики, що знижують їхню ефективність: корупція, неефективність державних інституцій та законодавчі прогалини. Окремий фокус зроблено на захисті прав людини в умовах повномасштабної збройної агресії РФ. Проаналізовано допустимі обмеження прав під час воєнного стану, підкреслюючи непорушність основоположних свобод. Висвітлено масові та системні порушення прав (на життя, свободу пересування, освіту) на тимчасово окупованих територіях та описано національні й міжнародні механізми для документування воєнних злочинів.

За результатами дослідження запропоновано напрями вдосконалення національної системи, що включають подальшу адаптацію законодавства, реформування судової системи та підвищення обізнаності у сфері прав людини.

Ключові слова: євроінтеграція, права людини, стандарти ЄС, адаптація законодавства, воєнний стан, Україна.

This article provides a comprehensive analysis of Ukraine's integration process into the European Union, with a primary focus on the adaptation of the national human rights protection system to European standards. The research has gained particular relevance with Ukraine obtaining EU candidate status and the start of negotiations, which requires deep harmonization of legislation and the strengthening of institutional capacity. The objective of the work is to study the European integration process through the prism of improving mechanisms for the protection of human rights and freedoms.

The article analyzes key integration stages and the significance of the EU Charter of Fundamental Rights as a benchmark for Ukraine, which classifies rights based on fundamental values (dignity, freedom, equality). It is emphasized that its norms can serve as a model for modernizing national legislation. Significant attention is given to the challenges of implementing the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights (ECHR). Systemic shortcomings have been identified, including the ambiguous status of ECHR practice in the national system and the limitation of the Law "On the Implementation of Judgments and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights" to cases against Ukraine only, thus ignoring the Court's general principles set out in judgments against third parties.

Institutional protection mechanisms (the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, courts, law enforcement agencies) are examined, along with challenges that diminish their effectiveness: corruption, inefficiency of state institutions, and legislative gaps. A special focus is placed on the protection of human rights amid the full-scale armed aggression of the Russian Federation. The article analyzes permissible restrictions on rights under martial law, emphasizing the inviolability of fundamental freedoms. It highlights mass and systemic rights violations (to life, freedom of movement, education) in the temporarily occupied territories and describes national and international mechanisms for documenting war crimes.

Based on the research findings, directions for improving the national system are proposed, including further legislative adaptation, judicial system reform, and raising awareness in the field of human rights.

Key words: European integration, human rights, EU standards, adaptation of legislation, martial law, Ukraine.

Вступ. Інтеграція України до Європейського Союзу є стратегічним напрямом зовнішньої політики, що суттєво впливає на національну безпеку, економічний розвиток та реформування правової системи. Це прагнення, яке відображає орієнтацію країни на демократичні цінності та верховенство права, послідовно реалізується з моменту здобуття незалежності. Процес євроінтеграції пройшов ключові етапи від Угоди про партнерство та співробітництво до підписання Угоди про асоціацію, отримання статусу кандидата на членство в ЄС та відкриття відповідних переговорів.

Метою даного дослідження є аналіз процесу євроінтеграції України з акцентом на гармонізацію законодавства, вдосконалення прав та свобод людини.

Для досягнення мети в ході дослідження слід виконати наступні завдання: 1) здійснити порівняльний аналіз нормативно-правової бази захисту основоположних прав людини; 2) дослідити практику ЄСПЛ, як індикатора проблемних аспектів захисту прав людини в Україні; 3) вивчити інституційний механізм захисту прав людини, зокрема перспективи його розвитку; 4) оцінити особливості реалізації прав людини в умовах

збройного конфлікту та окупації території державою-агресором.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Для аналізу процесів інтеграції України до Європейського Союзу застосовано комплекс загальнонаукових методів, характерних для юридичної науки. Зокрема, використано порівняльно-правовий метод для зіставлення національного законодавства України та нормативних актів ЄС, системний аналіз для вивчення інтеграційних процесів як комплексної системи, аналіз нормативних документів та метод юридичної інтерпретації для належного розуміння та застосування правових норм. Застосування цих підходів забезпечило глибину та об'єктивність дослідження.

Питання захисту прав людини розглядалося у працях українських науковців, зокрема О. Буткевич, О. Соболев, Г. Юровської, М. Буроменського, О. Сердюка та інших. Попри це, система захисту прав людини в Україні потребує ґрунтовного оновлення для підвищення її ефективності та приведення у відповідність до європейських стандартів. Це завдання охоплює інституційні реформи, вдосконалення законодавчої бази та покращення правозастосовної практики, особливо в умовах повномасштабної війни, з наголосом на захисті прав постраждалих громадян, внутрішньо переміщених осіб та інших уразливих категорій населення.

Результати дослідження. Інтеграція України до Європейського Союзу є складним багатоаспектним процесом, що охоплює адаптацію національного законодавства до європейських стандартів, зміцнення інституційної спроможності країни через розвиток організаційних структур та імплементацію міжнародно-правових норм для ефективної взаємодії з країнами ЄС [1]. Ця тісна співпраця поширюється на економічний і соціально-правовий виміри.

Початком процесу вважається 1994 рік із підписанням Угоди про партнерство та співробітництво, що заклала юридичні механізми для політичного діалогу та економічної взаємодії. Новим етапом стала Угода про асоціацію 2017 року, яка спрямована на поглиблену політичну та економічну інтеграцію. Кульмінаційним моментом стало надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу у 2022 році. Це рішення засвідчило рішучі наміри сторін щодо майбутнього членства України, зміцнило діалог та поглибило партнерські взаємини, орієнтовані на впровадження ключових реформ, необхідних для подальшої інтеграції. У 2024 році міжурядова конференція ініціювала переговори щодо членства України в ЄС, під час якої було підписано двосторонню безпекову угоду, що символізувало поглиблення політичної та безпекової інтеграції.

Аналізуючи проблематику адаптації національної системи прав людини до стандартів ЄС, необхідно звернути увагу на нормативно-правову базу їх захисту. Права людини – це сукупність природних і невід'ємних свобод, що належать кожній особистості від народження, визначаючи можливості для забезпечення гідності, свободи діяльності та належних умов життя. Їх універсальність підтверджена міжнародними нормами, а захист є невід'ємною складовою демократичної, правової держави, якою є Україна.

Міжнародні стандарти прав людини формуються на базі принципів і норм міжнародних актів, мають універсальне застосування, текстуральну уніфікацію та регламентують мінімально необхідний обсяг прав і свобод. Вони накладають на держави позитивні зобов'язання забезпечувати, охороняти та захищати права людини, передбачаючи політико-юридичні або політичні санкції за їх порушення. Україною ратифіковано ключові міжнародно-правові акти, зокрема: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні

права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), 1 Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965) та Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979).

Хартія основоположних прав Європейського Союзу [2] є важливим публічно-правовим актом з рисами, аналогічними до «конституційного» документа. Проект Хартії було підготовлено у 2000 році, а повної юридичної сили вона набула 1 грудня 2009 року після впровадження Лісабонського договору. Цей документ суттєво відрізняється глибиною структурної розробки порівняно з міжнародними стандартами, затвердженими раніше. З кінця 70-х років XX століття у міжнародному праві простежується тенденція до створення текстів, зрозумілих для широкого кола осіб та зручніших для практичного використання, і Хартія успадкувала найкращі традиції юридичної техніки.

Особливістю Хартії є класифікація прав та свобод людини, що базується не на предметі права, а на цінностях: гідність, свобода, рівність, солідарність, громадянство і правосуддя. Ці фундаментальні категорії стали базовими принципами правового статусу громадянина Європейського Союзу, відійшовши від ідей Великої Французької революції 1789 року. Значущість Хартії для України визначається необхідністю розвитку національної правової системи відповідно до Копенгагенських критеріїв, що передбачають стабільність суспільства, дотримання верховенства права та належне функціонування ринкової економіки. Ключовим аспектом цих критеріїв є забезпечення прав людини. С.В. Добрянський [21] акцентує на необхідності подальшого розвитку інституту прав людини для реалізації можливостей, критично важливих для задоволення базових життєвих потреб особистості.

Хартія ЄС є важливим орієнтиром для України у забезпеченні вищого рівня міжнародно-правового захисту фундаментальних прав людини. Її норми можуть слугувати зразком для вдосконалення національних конституційно-правових механізмів захисту та модернізації Конституції України, зокрема через поглиблення і змістовне розширення конституційно-правового статусу людини та громадянина. Це сприяє посиленню гуманістичного характеру Основного закону та підвищенню його відповідності сучасним міжнародним стандартам правозахисту.

Ратифікація Україною 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року суттєво вплинула на розвиток української правової системи. Згідно зі статтею 9 Конституції України, ратифіковані міжнародні договори є частиною внутрішнього законодавства, а укладання міжнародних угод, що суперечать Конституції, можливе лише після внесення до неї відповідних змін [3]. Україна, відповідно до статті 1 Конституції, визначається як суверенна, незалежна, демократична, соціальна та правова держава. Національні суди при розгляді справ повинні враховувати практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), проте існують проблеми із застосуванням практики ЄСПЛ, зокрема щодо невизначеності її обов'язковості для судів України [23].

І. Толкачова та І. Пушик вказують на те, що впровадження положень Конвенції та використання практики ЄСПЛ у процесі здійснення правосуддя в Україні тривалий час відбувалося повільно. Така ситуація стала передумовою численних порушень прав людини і спричинила значну кількість звернень до ЄСПЛ проти України. Водночас виконання вимоги застосування рішень ЄСПЛ у діяльності національних судів ускладнюється специфікою цих рішень, які характеризуються нетиповою для національної правової системи природою джерел права [22].

Україна належить до країн, які спеціально регулюють виконання рішень ЄСПЛ окремим законом, хоча він містить певні суперечності та недоліки. Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європей-

ського суду з прав людини» визначає практику ЄСПЛ і Європейської комісії з прав людини згідно зі статтею 1 цього закону [4]. О. Буткевич звертає увагу на кілька нез'ясованих аспектів: по-перше, обсяг поняття «практика ЄСПЛ» – чи обмежується вона рішеннями, що стосуються України, або охоплює всю діяльність Суду, включаючи адміністративні та процесуальні рішення. По-друге, чи відносить український закон до такої практики рішення щодо тимчасових заходів (Правило 39 Регламенту Суду), які є обов'язковими для держави [5, с. 12].

Закон пропонує розгорнуте тлумачення терміна «рішення ЄСПЛ», що включає: остаточне рішення ЄСПЛ у справах проти України, де визнано порушення Конвенції; остаточне рішення ЄСПЛ щодо справедливої компенсації у справах проти України; рішення суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України; рішення ЄСПЛ, яким затверджуються умови односторонньої декларації у справі проти України [4]. Йдеться про рішення, які констатували порушення Україною положень Конвенції. При цьому українське законодавство обмежується застосуванням лише тих положень ЄСПЛ, що введені в рішеннях проти України, тоді як більшість країн враховують стандарти і принципи, викладені у справах проти третіх сторін. Це створює певний законодавчий вакуум [5, с. 12].

О. І. Соболь та Р. С. Ожук підтримують обов'язковість рішень ЄСПЛ, аргументуючи, що їх використання як джерела права є необхідним етапом для адаптації української правової системи до стандартів Європейського Союзу. Це слугує дієвим інструментом для захисту прав і свобод осіб, а практика ЄСПЛ сприяє вдосконаленню застосування норм кримінального процесу [6, с. 53].

Г. Юровська також підтримує обов'язковість рішень ЄСПЛ, наголошуючи, що його практика сприяє зміцненню аргументації правових позицій Конституційного Суду України та підтримує процес тлумачення конституційних положень і законодавчих приписів [7, с. 130].

Порівнюючи Конвенцію з основним законом держави, а ЄСПЛ – з Конституційним судом, можна констатувати, що актуальність Конвенції підтримується постійним розвитком через прецедентне право, яке формується практикою ЄСПЛ. Судові прецеденти деталізують загальні цінності, вибудовуючи логічну систему. Основне завдання ЄСПЛ полягає в забезпеченні уніфікації тлумачення та застосування права ЄС, спираючись на загальноприйняті правові принципи, такі як рівність, повага до основних прав людини, пропорційність і правова визначеність [8, с. 132].

Проблема застосування практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в українському правовому полі ілюструється значною кількістю посилань на його рішення у вітчизняних судах. Наприклад, рішення ЄСПЛ у справі «Серявін та інші проти України» (заява № 4909/04) згадується у понад 15 тисячах судових рішень, стосуючись права на безперешкодне користування майном та права на справедливий суд. При цьому пункт 1 статті 6 Конвенції іноді використовується для виправдання недостатньої мотивації судових рішень щодо відхилення аргументів сторін [9].

Доцільність посилань суддів України на рішення ЄСПЛ залишається предметом наукових дискусій. Хоча складність справи може виправдовувати звернення до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ, дослідження не виявляють прямої залежності між цими факторами. Посилання на міжнародні стандарти поширені навіть у випадках, коли рішення могли б ґрунтуватися виключно на національному законодавстві, яке вже узгоджується з міжнародними нормами; значна частина таких посилань (67,1%) стосується типових або масових проваджень [10].

У справах зі сталою практикою національні закони не завжди адекватно відображають конвенційні стандарти,

що спонукає суддів звертатися до положень Конвенції. Частка простих справ, де експерти вважають необхідним застосування Конвенції та практики ЄСПЛ, сягає 30%, що стосується окремих категорій справ, які розглядаються слідчими суддями [10, с. 19]. Ця ситуація пояснюється відсутністю чітко визначених критеріїв щодо процедури впровадження практики ЄСПЛ з боку Міністерства юстиції України, Верховного Суду, Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції [11, с. 27].

Міжнародні стандарти відіграють важливу роль у консолідації прав людини на теоретичному рівні, проте їх практичний захист здійснюється переважно через механізми державного регулювання. В Україні ці інструменти класифікуються на конституційно-правові, інституційні, процесуальні, а також громадські та міжнародні системи захисту. Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 року, закріплює права та свободи людини як невід'ємні (ст. 3, 21) та гарантує кожному право на захист усіма законними засобами (ст. 55), покладаючи на державу обов'язок забезпечити їх реалізацію [3].

Інституційні механізми захисту прав людини в Україні включають державні органи. Ключову роль відіграє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за дотриманням прав, надає допомогу та може звертатися до суду. Президент України виступає гарантом прав і свобод, а Верховна Рада України здійснює законодавче забезпечення їх захисту. Після вичерпання всіх національних засобів правового захисту громадяни мають право звертатися до відповідних міжнародних судових установ.

Процесуальні механізми регулюють порядок захисту прав через судові (відновлення порушених прав) або адміністративні (оскарження рішень державних органів) процедури.

Громадські механізми забезпечення правового захисту передбачають активну участь правозахисних організацій, які здійснюють моніторинг дотримання прав людини та надають юридичну допомогу. Форми громадського протесту також виконують функцію тиску на владні структури з метою підвищення рівня захисту прав людини.

Одночасно, забезпечення прав людини в Україні стикається з низкою викликів: неефективність судової та правоохоронної систем, застаріле законодавство, корупція, а також недостатня кваліфікація та висока плинність кадрів на державній службі, що ускладнює стабільне впровадження реформ [12, с. 36–37].

Процес подолання існуючих бар'єрів на шляху впровадження міжнародних стандартів у сфері прав людини в Україні вимагає цілісного підходу та розробки ефективних стратегій, які передбачають:

По-перше, зміцнення правової основи шляхом адаптації чинного національного законодавства до вимог міжнародних документів, зокрема Європейської конвенції про захист прав людини, та усунення наявних прогалин у правозастосовній сфері.

По-друге, проведення реформи судової системи з метою підвищення рівня незалежності судової влади та забезпечення всім громадянам безперешкодного доступу до справедливого судового процесу.

Крім того, важливими напрямками є підвищення обізнаності та освіта у сфері прав людини для ключових професіоналів, таких як працівники правоохоронних органів, судді та адвокати, шляхом проведення спеціалізованих навчань з міжнародних стандартів. Інформування населення про важливість знань про права людини сприяє підвищенню їхньої здатності захищати свої права. Залучення міжнародної спільноти через співпрацю з авторитетними міжнародними організаціями може значно прискорити прогрес у цій сфері, забезпечуючи обмін досвідом та підтримку найкращими практиками.

У всьому світі держави активно працюють над підвищенням рівня обізнаності з питань прав людини серед

населення та представників державного апарату. Основні напрями цих зусиль включають інтеграцію питань прав людини в систему освіти на всіх рівнях, підготовку та навчання державних службовців (через обов'язкові тренінги, спеціалізовані навчальні програми, електронні платформи), а також проведення інформаційно-просвітницьких кампаній для суспільства (лекції, семінари, розповсюдження матеріалів, використання медіа, сприяння громадським ініціативам). Особливе значення надається співпраці з міжнародними організаціями.

Узагальнюючи, забезпечення прав людини в Україні є важливим елементом державної політики, тісно інтегрованим з міжнародними стандартами через адаптацію національного законодавства та його втілення за допомогою державних механізмів. Комплексна система юридичних засобів захисту прав людини в Україні складається з конституційно-правових норм, інституційних механізмів, процесуальних заходів, громадських ініціатив та міжнародної співпраці. Ефективність цієї системи базується на практичному впровадженні зазначених принципів та зобов'язанні держави гарантувати дотримання прав і свобод кожного громадянина.

В Україні система захисту прав людини охоплює значну кількість інституцій, зокрема Президента України, Верховну Раду, виконавчі органи, систему судів (включно з Конституційним Судом), Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, прокуратуру, адвокатуру, інші правоохоронні органи та муніципальну владу. Незважаючи на розгорнутий перелік, ключова роль у захисті прав належить правоохоронним органам, що підтверджено законодавством. Відповідно до законів України, неправомірні порушення прав людини неприпустимі й тягнуть за собою відповідальність. Проте на практиці часто фіксуються випадки неналежної поведінки з боку правоохоронців і недостатньо ефективні розслідування, що відзначаються у справах, розглянутих ЄСПЛ, таких як: «Алізада та інші проти України» (16.09.2021), «Антонюк проти України» (07.05.2020), «Богомол проти України» (10.11.2022), «Бекетов проти України» (19.02.2019) та інші.

Захист прав людини і громадянина набуває особливого значення під час дії воєнного стану, коли можливе обмеження певних конституційних прав (статті 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України), за винятком основоположного права на захист. Водночас стаття 64 Конституції України встановлює вичерпний перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені, що відповідає світовій практиці. В умовах війни актуалізується взаємодія міжнародних і національних механізмів захисту прав людини. Порушення законів і звичаїв війни є воєнними злочинами, що характеризуються подвійною протиправністю та заборонені як національними, так і міжнародними кримінальними нормами. Основним об'єктом злочину за статтею 438 Кримінального кодексу України є правила та обов'язки ведення війни, визначені міжнародним правом [15, с. 428].

Стаття 29 Конституції України гарантує право на свободу та особисту недоторканність, передбачаючи можливість його обмеження лише на підставах і в порядку, чітко регламентованих законом [3]. Проблема реалізації цього права загострилася в умовах збройного конфлікту, повномасштабного вторгнення та окупації частини території України. Особливо складною ситуація стала на тимчасово окупованих територіях (ТОТ), де забезпечення цього права громадянам стало практично неможливим. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» доручає функції захисту прав і свобод людини на цих територіях Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини (омбудсману) і Кабінету Міністрів України [16].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини відповідає за здійснення парламентського нагляду

за додержанням прав людини на ТОТ та, за необхідності, представляє Верховній Раді спеціальні доповіді. За даними офісу Омбудсмана, надходить багато звернень від постраждалих громадян та їхніх родичів щодо незаконного затримання, притягнення до відповідальності та утримання в полоні.

Кабінет Міністрів України несе обов'язок моніторити стан дотримання прав людини на ТОТ, залучаючи до цього центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, міжурядові та неурядові міжнародні організації, а також громадські об'єднання. Ці суб'єкти збирають та аналізують інформацію щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Міністерство реінтеграції тимчасово окупованих територій ініціює такий моніторинг, одним з ключових аспектів якого є інформація про порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема нелегальні ув'язнення та захоплення цивільних у полон. Результати моніторингу узагальнюються у звітах, які спрямовуються Міністерству закордонних справ для подальшого інформування міжнародних організацій, Офісу Генерального прокурора, СБУ та Уповноваженого з прав людини [17].

Правоохоронні органи України (Служба безпеки України, Національна поліція, Державне бюро розслідувань, прокуратура) сформували комплексну систему для розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших серйозних правопорушень через створення спеціалізованих підрозділів. Ефективна координація та обмін інформацією між цими інституціями сприяють документуванню і розслідуванню злочинів, скоєних російською стороною. З цією метою засновано Координаційний штаб для взаємодії правоохоронних та інших державних органів, Національне інформаційне бюро для збору та систематизації даних про незаконно утриманих окупаційними силами цивільних осіб, а також Об'єднаний центр з координації пошуку та звільнення військовополонених та інших незаконно позбавлених волі осіб.

За сприяння Євроюсту сформовано Спільну слідчу групу, до складу якої входять представники Міжнародного кримінального суду, України, Литви, Польщі, Естонії, Латвії, Словаччини та Румунії, для збору доказів і розслідування ключових міжнародних злочинів, скоєних на території України.

В умовах війни, що почалася з російського вторгнення, порушення прав і свобод українських громадян з боку окупантів стали щоденною практикою. Вони руйнують інфраструктуру, вбивають та застосовують насильство, примусово депортують українців до Росії, піддають їх тортурам і жорстокому поводженню. На захоплених територіях суттєво обмежується право на свободу переміщення та вибір місця проживання, гарантоване статтею 33 Конституції України. Наприклад, в Маріуполі окупаційна влада забороняла жителям пересуватися містом або залишати його без спеціального дозволу після так званої «фільтрації» [18].

На багатьох окупованих територіях відсутність зв'язку, інтернету та електропостачання унеможливило забезпечення права на освіту. Окупанти активно забороняють вивчення української мови: знищують підручники, нав'язують російську освітню програму, забороняють дітям та викладачам спілкуватися українською. Незважаючи на постійні загрози, вчителі продовжують навчання за українськими програмами навіть в умовах окупації [19].

В умовах окупації реалізувати право на охорону здоров'я стає вкрай складно через обстріли, зруйновану інфраструктуру медичних закладів та дефіцит ресурсів. Країна-агресор ускладнює ситуацію, блокуючи постачання ліків, зокрема життєво необхідних, з підконтрольних Україні територій на тимчасово окуповані [20]. Лікарі працюють в екстремальних умовах.

Таким чином, в умовах окупації масово порушуються права людини та громадянина України, закріплені в Конституції України, чинному законодавстві та міжнародних документах (право на життя, свободу та особисту недоторканність, свободу пересування, освіту та інші), за що Російська Федерація повинна нести відповідальність.

Висновки. Інтеграція України до Європейського Союзу є багатоаспектним та динамічним процесом, що охоплює гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами, інституційні реформи та адаптацію до міжнародно-правових норм, зокрема у сфері захисту прав людини. Цей шлях, започаткований Угодою про партнерство та співробітництво і значно поглиблений Угодою про асоціацію, вимагає від України системних зусиль з імплементації європейських стандартів у ключові сфери суспільного життя. Підтримка з боку Європейського Союзу через відповідні угоди та програми є важливим каталізатором трансформаційних процесів в українській державі та суспільстві.

Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС у 2022 році та початок переговорів про членство у 2024 році стали визначальними етапами, що підтверджують прогрес країни у впровадженні євроінтеграційних реформ. Ці події стимулюють подальше пришвидшення правових та економічних перетворень, а конструктивний діалог та співпраця з європейськими партнерами закладають фундамент для структурних змін, необхідних для досягнення повноправного членства в Європейському Союзі.

Водночас процес інтеграції супроводжується значними викликами. До них належать необхідність погли-

бленої гармонізації національного законодавства з *acquis communautaire*, вдосконалення системи захисту прав людини, зокрема через належну імплементацію стандартів Хартії основоположних прав Європейського Союзу та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також забезпечення ефективного застосування практики Європейського суду з прав людини. Успіх інтеграційних зусиль залежить від послідовного впровадження реформ на національному рівні, спрямованих на відповідність Копенгагенським критеріям, та сталості підтримки з боку ЄС.

Незважаючи на досягнутий прогрес, Україна продовжує стикатися з низкою системних перепон, що ускладнюють євроінтеграційний процес та забезпечення прав людини. Серед них – проблеми корупції, необхідність подальшого реформування системи державного управління, судової та правоохоронної систем. Ситуація значно ускладнюється триваючою збройною агресією Російської Федерації, що призводить до масових та системних порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях, руйнування критичної інфраструктури та вимагає розслідування численних воєнних злочинів. Ці обставини зумовлюють необхідність не лише інтенсифікації внутрішніх реформ та зміцнення інституційної спроможності, а й посиленої міжнародної співпраці для документування злочинів, притягнення винних до відповідальності та захисту прав громадян в умовах воєнного стану та окупації. Ефективне реагування на зазначені виклики є ключовою передумовою для успішної інтеграції України до Європейського Союзу та утвердження європейських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мигаль М. Ukraine Facility від ЄС та програма МВФ: моніторинг виконання Україною індикаторів та структурних маяків Інститут аналітики та адвокації URL: <https://surl.li/wbmedia> (дата звернення: 22.04.2025)
2. CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj/eng (Last accessed: 22.04.2025).
3. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
5. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини (Policy Paper). 2017. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf (дата звернення: 22.04.2025)
6. Соболь О. І., Южека Р. С. Сучасний вплив рішень Європейського суду з прав людини на розвиток законодавства та судової практики України». Південноукраїнський правничий часопис «Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення». 2020. № 1. С. 48–54 URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/1/1_2020.pdf#page=48 (дата звернення: 22.04.2025).
7. Юровська Г. Практика Європейського суду з прав людини в рішеннях органу конституційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 110–130. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/library/yurovska_g._prakyka_yevropeyskogo_sudu_z_prav_lyudyny_v_rishennyah_organu_konstytuciynoyi_yurysdykciyi.pdf (дата звернення: 22.04.2025).
8. Кафарський В. І. Практика Європейського суду з права людини в контексті попередження рабства та примусової праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39, т. 2. С. 130–133 URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/nvuzhpr_2016_39\(2\)_31.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/nvuzhpr_2016_39(2)_31.pdf) (дата звернення: 22.04.2025).
9. Ющенко Т. Практика ЄСПЛ: переосмислити не можна застосовувати. *Pravo: Вид-во «Юридична практика»*. 2019. URL: <https://pravo.ua/praktika-iespl-pereosmisлити-ne-mozhna-zastosovuvati/> (дата звернення: 22.04.2025)
10. Буроменьский М. В., Сердюк О. В. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. 2018. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/7/390506.pdf> (дата звернення: 22.04.2025).
11. Сабодаш Р. Правила застосування практики Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 27–32 URL: http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/1_2020.pdf#page=27 (дата звернення: 22.04.2025)
12. Копетюк М. Поняття та класифікація міжнародних стандартів прав людини і громадянина. *Історико – правовий часопис*. 2020. Т. 15, № 1. С. 34–39. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/18298> (дата звернення: 22.04.2025).
13. Макеева О. М. Права людини в системі базових європейських цінностей. *Юридичний вісник*. 2022. Т. 63, № 2. С. 48–55 URL: <https://jrl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/16709> (дата звернення: 22.04.2025).
14. Мельничук С., Мельничук А. Механізм забезпечення прав цивільних осіб та комбатантів в умовах збройної агресії. Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 16 березня 2023 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 428–430. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/142> (дата звернення: 22.04.2025).
15. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
16. Порядок проведення моніторингу стану дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 р. № 301. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2024-%D0%BF#Text> . (дата звернення: 22.04.2025).
17. «Навіть на «фільтрацію» потрібна перепустка». Жителька Маріуполя – про життя в місті та шанси вирватися із блокади. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-mariupol-filtratsiyaperepustka/31834647.html> (дата звернення: 22.04.2025).

18. Навчання в окупації: чи є шанс здобути українську освіту дітям на окупованих територіях. URL: <https://zmina.ua/event/navchannya-v-okupacziyichy-ye-shans-otrymaty-ukrayinsku-osvitu-dityam-na-okupovanyh-terytoriyah/> (дата звернення: 22.04.2025).
19. Меддопомога цивільному населенню URL: <https://www.medsprava.com.ua/news/5352-yak-nadavati-medichnu-dopomogu-patsntam-v-okupats-rozysnennyamoz> (дата звернення: 22.04.2025).
20. Добрянський С.В. Хартія основних прав Європейського Союзу: здобутки та перспективи. *Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична*. 2014. № 59. С. 9-16. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Vlnu_yu_2014_59_4 (дата звернення: 22.04.2025).
21. Толкачова І.А., Пущик І.М. Особливості застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя в Україні. *Юридичний вісник*. 2018. № 3. С. 64–68. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Npnau_2018_3_11 (дата звернення: 22.04.2025).
22. Цебенко С. Б., Красько С.А. Проблематика застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя. 2020. № 61. С. 43-47. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/11-2.pdf> (дата звернення: 22.04.2025).